

פרשת מִשְׁפָּטִים — כבוד הבריות

בפרשה כתובים דיני הגנב שבדרך כלל צריך לשלם תשלומי כפל: "שְׁנַיִם יְשָׁלֵם" (כב ג), וכך כתב הרמב"ם בהלכות גנבה (פרק א הלכה ד): גנב שהעידו עליו עדים כשרים שגנב, חייב לשלם שניים לבעל הגנבה. לדוגמא: גנב חמור או בגד – משלם שני חמורים או שני בגדים.

מה הטעם לכך שהגנב צריך לשלם כפול?

כדי שהגנב יפסיד את אותו הנזק שהוא רצה לגרום לחברו, וכך תושג הרתעה. הרי אם הגנב יצטרך להחזיר רק את הגנבה עצמה – הוא לא יפסיד שום דבר מכספו, ומה ימנע אותו מלגנוב שוב!

ואולם, לא בכל מקרה משלם הגנב תשלומי כפל. "פִּי יִגְנֹב אִישׁ שׁוֹר אוֹ שֶׁה, וּטְבַחְו אוֹ מְכָרוֹ, תְּמַשֶּׁה בְּקָר יְשָׁלֵם תַּחַת הַשּׁוֹר, וְאַרְבַּע צֹאן תַּחַת הַשֶּׁה" (כא לז). אם גנב הגנב שור חי או כבש חי, והגנב כבר שחט או מכר את הבהמה שגנב – הרי שהגנב צריך לשלם יותר מכפל: חמישה שוורים על גנבת שור, וארבעה כבשים על גנבת כבש.

ומדוע הפיצוי שצריך לשלם גנב זה גבוה יותר?

ענה על כך בעל "תורה תמימה": אדם מגדל בהמות ומאלף אותן לעבודתו ולצרכיו, לכן בגנבתן יש נזק גדול במיוחד לבעלים, ולכן במקרה שהגנב שחט או מכר אותם ואי אפשר יותר להחזירם לבעלים, הרי שהפיצוי שמגיע לבעלים צריך להיות פי ארבעה או חמישה.

הסבר נוסף לתשלומי ארבעה וחמישה כתוב ב"תוספתא" (מסכת בבא קמא פרק ז הלכה א): גנב זה משלם יותר מפני שהוא שקוע יותר בחטא. מסביר זאת רבי אברהם בן הרמב"ם, שגנב זה לא מעד באופן חד פעמי, אלא לאחר שגנב את החפץ הוא הוסיף והעלים אותו באמצעות שחיטתו או מכירתו.

ומדוע יש הבדל בין גונב וטובח שור שצריך לשלם חמישה שוורים, לגונב וטובח שֶׁה שהגנב משלם רק ארבעה?

ב"מכילתא" כאן מובאת תשובתו של רבי מאיר על כך: "צא וראה, כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם! שור שיש לו מלאכה משלם חמישה, שה שאין לו מלאכה משלם ארבעה". בגנבת שור יש יותר נזק לבעלים כי השור מסייע לאדם במלאכתו, ובגלל הגנבה הוא מפסיד ימי עבודה; ואילו בגנבת שֶׁה משלמים פי ארבעה ולא פי חמישה מפני שהנזק שנגרם לבעלים קטן יותר.

הסבר נוסף מובא כאן ב"מכילתא" בשם ר' יוחנן בן זכאי: הקדוש ברוך הוא חס על כבודם של הבריות: בזמן הגנבה הלך השור ברגליו ולא נגרמה בושה לגנב, ולכן משלם הגנב חמישה; אבל בזמן גנבת השה צריך היה הגנב להרים אותו על כתפיו ונגרמה לו קצת בושה, ולכן הקלו בעונשו שישלם רק ארבעה.

מכאן למדנו יסוד חשוב: אם בגנב שמתבייש בזמן הגנבה התחשבה התורה בכבודו והקלה בעונשו, על אחת כמה וכמה שעלינו להיזהר שלא לבייש בני אדם מהוגנים וישרים ויש להקפיד על כבודם.

במסכת תענית (כד:) מסופר על העניות הגדולה שהייתה מנת חלקם של רבי חנינא בן דוסא ואשתו. בכל ערב שבת הייתה אשתו של רבי חנינא מסיקה את התנור הריק כדי שייתמר עשן דרך הארובה וכך יטעו שכנותיה לחשוב שהיא אופה חלות לשבת, ותיחסך ממנה הבושה מהעוני המחפיר בביתה, שאפילו קמח לאפיית חלות לשבת אין לה.

הייתה לה שכנה רעה שידעה מה מצבם הכלכלי, ורצתה לחשוף את סוד העשן המסתורי המיתמר מבית השכנים האביונים. הלכה אותה שכנה ודפקה בדלת, אבל אשת רבי חנינא התביישה מאוד והסתתרה בחדר פנימי בבית. ניגשה השכנה בעצמה לתנור, אך במקום לגלות שהוא ריק, התרחש נס וכל התנור היה מלא בחלות!

קראה השכנה לאשת רבי חנינא: "בואי מהר! תביאי מרדה להוציא את החלות! עוד מעט הן ישרפו!" ענתה לה אשת רבי חנינא: "בדיוק בשביל זה נכנסתי פנימה – להביא מרדה". ומוסיפה הגמרא שתשובת אשת רבי חנינא לא הייתה שקר להתחמק מהבושה, אלא היא הייתה רגילה בניסים, והיא הייתה בטוחה שהקב"ה יעשה לה נס כדי להציל אותה מהבושה, ולכן נכנסה לחדרה להביא מרדה.

נסיים בברכה שבירך רב את רבי שמעון בן חלפתא: "יהי רצון שלא תבייש ולא תתבייש!" (מועד קטן ט:), ותתקיים בנו נבואת הנחמה של הנביא יואל (ב כז): "וְלֹא יִבְשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם".